

בדיקת חמץ על ידי פנס חשמלי

ירון גרוסמן

- א. פתיחה
- ב. בדיקת חמץ בזמנם ובזמננו
- ג. בדיקת חמץ על ידי פנס
 - ג.1. מצוות בדיקת חמץ
 - ג.2. בדיקת חמץ לאור הנר בתלמודים
 - ג.3. בדיקת חמץ והדלקת נרות שבת על ידי חשמל
 - ג.4. פסיקת הרב עובדיה בנוגע לבדיקה על ידי חשמל
- ד. סיכום ומסקנות

א. פתיחה

לפני שנתחיל לדון במהות עניין בדיקת חמץ, חשוב להבין כי בדיקת החמץ בלשון התלמודים היא חיפוש החמץ, ולא כנהוג היום שבדיקת החמץ הינה טקס עצמאי שנעשה לאחר שהבית כבר נוקה בתקופה הקודמת לליל י"ד (והבדיקה בליל י"ד הינה מעין 'מסדר ניקיון צבאי' ולא חיפוש החמץ הראשוני). ייתכן ששינוי זה נובע מהשינוי באורחות החיים ובאיכותם, שכן בעוד שבזמן התלמוד רוב הבתים היו 'דירות חדר' והיה אפשר לנקות אותם בזמן קצר, בימינו הבתים גדולים ומרובי חדרים ורהיטים, ונקיונם אורך זמן רב (וניסיון לנקות את הבית רק בליל י"ד ככל הנראה יגרום ברוב בתי ישראל לבדיקה חפוזה ולא יסודית או לבדיקה ארוכה ומייגעית). לכן לאורך הדורות נהגו ישראל לנקות את הבתים לפני ליל י"ד, ובליל י"ד עצמו בדקו את הבדיקה שכבר נעשתה.

פרק ב' של המאמר אשר יהווה מעין הקדמה, יברר את היחס שבין המציאות בימינו למציאות בה תוקנה בדיקת החמץ, ואת משמעותו של יחס זה מבחינה הגותית ומבחינה הלכתית.

בפרק ג', תתברר שאלת המאמר על ידי לימוד סוגיית בדיקת חמץ בכלל, ובפרט על ידי עיסוק בשאלה האם בדיקת חמץ היא מצווה או מנהג, ומה עומד במהות הבדיקה: אם עצם בדיקת החמץ אינה מצווה וכל קיומה הוא רק מנהג - אזי יהיה אפשר במסגרת הדין להחליף נר בפנס. אך בהינתן שבדיקת חמץ היא מצווה, נבדוק אם ישנו חיוב מן התורה או מדברי חכמים להשתמש דווקא בנר. בשביל זה נצטרך לברר האם לנר יש תפקיד מהותי במצווה, או שמא בזמן התקנה הנר היה הפתרון הטכני והמעשי ביותר לחיוב הבדיקה. שאלה זו היא שאלת המפתח - כיוון שאם יש עניין מהותי בנר לבדיקה, אז ודאי שלא נוכל להחליפו בפנס,¹ אך אם נר נבחר לאור תכונותיו,² ובמידה שבימינו פנס חשמלי ממלא את הצרכים שבזכותם נבחר הנר בצורה טובה (או אפילו טובה יותר), יתכן שמותר ואולי אפילו עדיף וצריך להשתמש בפנס. בכדי לברר אם צריך לבדוק דווקא בנר, נעיין בהסבר שבתלמודים אודות השאלה מדוע נצרך דווקא נר.

אמנם גם אם נמצא שלנר אין תפקיד מהותי, נחפש מקרים דומים בהם התירו הפוסקים להשתמש בטכנולוגיה חדשה על פני טכנולוגיה ישנה בכדי לקיים על ידה את המצווה.³ ראשית יש להבין את ההבדל הטכני בין נר לפנס. מדוע בכלל היינו חושבים שבדיקה בפנס תהיה טובה יותר מבדיקה בנר? בבדיקה בנר אפשר לחשוש שמחשש שריפה או מלכלוך שעשוי להיווצר מטיפות השעווה, אנשים יחששו להכניס את הנר לחורים ולסדקים (כגון מגירות, ארונות וכד'), או שמחשבתו של הבודק לא תהיה מכוונת אל הבדיקה (שכן הוא יהיה מוטרד

¹ אלא אם כן נמצא הוכחה שקיימת תורת נר' על פנס מסוג מסוים.

² שני התלמודים מבררים מדוע בודקים בנר ולא לאור השמש, אור הלבנה או אבוקה. במהלך דיונים אלה, ניתן לברר את התכונות שבזכותן נבחר הנר וצריך לבדוק דווקא לאורו.

³ שאלות מסוג זה עולות בעקבות התקדמות הטכנולוגיה האנושית. האם מותר לאדם טבעוני להניח תפילין מעור סינטטי, עור של בהמה שיוצר במעבדה, וכדומה.

מהנזקים האפשריים שנזכרו לעיל ובהשתמרות מהם), ועל כן לא תהיה בדיקתו בדיקה מעולה. לעומת בדיקה בנר, בדיקה בפנס היא בדיקה חסרת סיכונים,⁴ ועל כן נראה לי כי לבודק תהיה פניות נפשית הדרושה לבדיקה בכל הפינות, החרכים והסדקים.

ב. בדיקת חמץ בזמנם ובזמננו

בשביל להבין לעומק את השינוי במציאות בדיקת חמץ בליל י"ד בימינו ואת ההשפעה העצומה שלו על כל הסוגיה, ארחיב בנושא זה תוך התבססות על מאמר של הרב אורן דובדבני שדן בזה:

עקרות הבית בימינו (ובמידה רבה גם הבעלים) טורחות זה שלושים יום ויותר קודם החג על ניקוי יסודי של הבית לקראת פסח. הניקוי הוא כה יסודי, כך שקשה מאוד לומר שייתכן למצוא חמץ בבדיקת חמץ הנערכת בערב פסח. נשאלת אפוא השאלה מה ערכה של בדיקה זו: האם יש בה צורך? האם לא מדובר במעשה טקסי נטול ערך הלכתי של ממש? לאור זה האם יש לברך על בדיקה כזאת?...ראשית נשאל: האם בדיקת חמץ היא חובה מן התורה או מדרבנן? נקודת המבחן לשאלה זו תהיה במצב שבו אדם כבר ביטל את כל החמץ שלו קודם שבדק: האם במקרה כזה עדיין חלה עליו חובת בדיקה? בשאלה זו נחלקו הראשונים. על פי רש"י (פסחים ב ע"א, ד"ה בודקין) והריטב"א (שם, ד"ה ולא למימרא) משמע שגם לאחר שביטל אדם את חמצו עדיין חובה מדאורייתא לבדוק את החמץ, שכן בבדיקה יש קיום של מצוות "בל יראה ובל ימצא" (רש"י) או מצוות "תשביתו" (ריטב"א). על פי הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ב,

⁴ אין לחשוש להתחשמלות או כל נזק אחר, כיוון שהם אינם קורים בדרך הטבע, אלא רק במקרים רחוקים ונדירים.

א-ג) משמע שעיקר הדין מהתורה הוא הביטול, ולאחר הביטול אין עוד חובה מן התורה לבדוק את החמץ.

עם זה דומה שלפי שתי השיטות יסוד חובת הבדיקה הוא מעין סייג או הרחקה, ולכן לכאורה קשה יהיה לומר שחובה זו תחול במקומות שכלל לא הכניסו בהם חמץ או שאנו בטוחים למדיי שאין בהם חמץ. כיצד אפוא עלינו לנהוג במקומות שעברו ניקוי יסודי לפני פסח?.....שאלה זו תלויה בשאלה מדוע נקבעה הבדיקה לליל י"ד דווקא. בגמרא (שם ד ע"א) מובאים שני טעמים: זאת השעה שבני אדם בבתיהם, ואור הנר יפה לבדיקה.....בעל 'משנה ברורה' (סימן תלג סעיף א) סובר שהבדיקה בליל יד' איננה חובה עצמאית⁵ ולכן אם החדר כבר נקי אין חובה לחזור ולבדוק אותו בליל י"ד ואם בודקים בכל זאת, אין זו אלא חומרה, וודאי שאין לברך על הבדיקה! תפיסה זו של בעל 'משנה ברורה' אכן מאירה באור חיזור למדיי את בדיקת החמץ בימינו, וכנראה היא העומדת ביסוד המנהג הידוע של הנחת הפתיתים, וכפי שאומר הרמ"א (או"ח סימן תלב): "שלא תהא ברכתו לבטלה".

ייתכן שביסוד השאלה שבה אנו דנים עומדת שאלה כללית: מדוע בכלל חובה לבדוק חמץ? כאמור, לשיטת ראשוני אשכנז זאת חובה עצמאית וקיום של מצוות "בל יראה" או "תשביתו". אבל מה בדבר השיטות אחרות? לדעתי, ניתן לדמות זאת לחובה לבדוק פרות או ירקות מתולעים. האם כל פרי וירק חובה לבדוק? ודאי שלא, אלא רק כאלה שדרכם להתליע. מעין זה נוכל לומר שרק מקום שהכניסו בו חמץ יש חובה לבדוק כדי שלא ניכשל בחמץ בפסח (כך מסבירים התוספות בפסחים ב ע"א, ד"ה אור). ברור שאבן הבוחן לאבחנה בין השיטות היא השאלה שלנו: אם זאת חובה עצמאית, הרי יש מקום לבדוק גם אם

⁵ חובה עצמאית, היינו חובה מהותית. עניין מהות הבדיקה יתבאר בהמשך - י"ג.

החדרים נקיים לגמרי. ואם זאת חובה המיועדת לשמש סייג או להסיר תקלה⁶, הרי אין מקום לבדיקה בברכה (אלא אם כן שמים פתיתים). לאמתו של דבר, בשאלה שבה אנו עוסקים תלויה גם שאלה חשובה אחרת: כאשר אנו בודקים חמץ, מה אנחנו מחפשים? לשיטת ראשוני אשכנז, כלל לא בטוח שאנחנו מחפשים משהו. הבדיקה היא המטרה בפני עצמה. אולם לשיטת התוספות והרמב"ם ומשנה ברורה אנחנו מחפשים חמץ! וכיוון שאיסור חמץ בפסח הוא אפילו בכלשהו, הרי אנחנו מחפשים אפילו פירורים שהם פחות מכזית.

(”בחורים ובסדקים – מהו ערכה של בדיקת חמץ בימינו?” דף שבועי מס' 854, אונ' בר-אילן, לשכת רב הקמפוס)

מסכם הרב דובדבני במאמרו:

דומה שאת התשובה המקורית אבל גם הקולעת מכולן לאמת, לשאלת בדיקת חמץ חדרים הנקיים, נתן הגרש"ז אוירבעך זצ"ל (קובץ מבקשי תורה אור-אפרים סימן תקלב): ”סדר הבדיקה כיום הוא שאם לא בדק קודם וודאי חייב מעיקר הדין לבדוק כעת לאור הנר את כל הבית, אבל כיוון שהיום מנקים ובודקים הכל קודם ליל י"ד, לכן בליל י"ד הולכים ובודקים לאור הנר בכל מקום ומקום האם ניקו ובודקו היטב שאין שם חמץ, וכן בודקים שכל ארון נוקה ונבדק ובוזה יוצא ידי חובתו”. לדבריו, הניקיון שקודם פסח אכן פוטר מבדיקה, אלא שבבדיקת החמץ אור לי"ד יש חיוב נוסף: **לוודא שאכן הבית נוקה כראוי לפסח!**

(שם – ההדגשות שלי, י"ג)

⁶ חובה טכנית – י"ג.

לפי הרב דובדני בדיקת ליל י"ד הינה בדיקה על הניקיון שכבר נעשה לפני כן.⁷ אם כן ראינו שבימינו מהות בדיקת החמץ אינה הוצאת החמץ מהבית, שכן על אף שהבית נקי, בכל מצב שיעלה ספק בניקיון הבית יצטרכו לברקו שוב. אלא שמהות הבדיקה בימינו היא לתת לבית את "חזקת הברוק" שלו, ומאותו רגע של בדיקת י"ד הבית מוחזק ונחשב לברוק (כל עוד לא נמצא בו חמץ). אם כן המהות העמוקה של הבדיקה נשארה על אף שהבית כבר נקי. לכן, בהנחה שמי שניקה את הבית לפני ליל י"ד ניקה ביסודיות ושימר את האזורים הנקיים מחמץ, הבית נחשב לנקי, ובליל י"ד בעל הבית או שליח צריך לברוק את הבדיקה בכדי לתת לבית את חזקת הברוק שלו.⁸

אך אם בעל הבית ניקה את הבית ולאחר שניקה כל איזור ושימרו מחמץ, אם דעתו לברוק את הבית, אזי ברגע הבדיקה (למרות שהיתה לפני ליל י"ד) הבית מקבל את חזקת הברוק שלו, ובמקרה כזה לפי רש"י קיים בעל הבית את מצוות התורה של השבתת החמץ למרות שלא בירך בזמן קיומה⁹ והוא אינו יכול לברך עליה כלל בליל י"ד (אלא אם כן הוציא את הבית מחזקת הברוק שלו, על ידי הכנסת חמץ).¹⁰

⁷ מחשבה זו מעלה שאלות רבות: האם יש לברך על ניקיון הבית? אם כן, יש לברך לפני כל פעם שמתחילים לנקות אזור, או רק בפעם הראשונה שבה מנקים? האם כשמנקים את הבית, צריך לעבור על כל אזור שנוקה עם נר מיד בגמר הניקיון? האם בגלל ש"הניקיון שקודם פסח אכן פוטר מבדיקה (חיפוש), אלא שבבדיקת החמץ אור ל"ד יש חיוב (בעל מהות) נוסף: לוודא שאכן הבית נוקה כראוי לפסח", יש לברך גם על בדיקת י"ד וגם לפני? ואם צריך, אז מה מברכים? אולי צריך נוסח שונה? יש עוד שאלות רבות שאפשר וצריך לדון בהם. השאלות הללו יותר מהותיות ולמדניות מאשר פרקטיות, שכן להלכה כבר נקבע מתי ואיך יש לברך, ואין לנו כיהידים (במציאות ימינו) שבה אין סנהדרין, או סמכות הלכתית שמוסכמת על הכלל, ובידה לשנות תקנות והלכות לאור המציאות. יתכן שחז"ל, או בע"ה במהרה בימינו הסנהדרין ידונו בשאלות אלו הלכה למעשה.

⁸ ובמקרה כזה אין לחשוש שהברכה תהיה ברכה לבטלה, כיוון שלבית אין חזקה של בית ברוק. ⁹ שכן פוסקי ההלכה יכלו לפסוק שבימינו מי שניקה את הבית לפני התקופה שלפני ליל י"ד - יוצאים ידי חובת הבדיקה, אך לא קבעו כן.

¹⁰ כך למדתי את דעת בעל המשנה ברורה ואת דעת הגרש"ז אורבך מפ"ר מו"ר הרב יובל שרלו.

ג. בדיקת חמץ על ידי פנס**1.1. מצוות בדיקת חמץ**

מהתבוננות בפסוקי התורה נלמד שאסור שיהיה ברשות אדם חמץ בפסח, כפי שנאמר: "מצות אכל את שבעת הימים, ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר ככל גבלך"¹¹, וכן "שבעת ימים שאר לא ימצא בבתים"¹². בעקבות כך התורה מצווה על האדם להשבית את החמץ שברשותו לפני הפסח: "אף פיום הראשון תשביתו שאר מבתים"¹³. מפסוקים אלו ברור שיש איסור שיהיה חמץ, אך לא ברור אם יש חיוב לגבי הדרך בה צריך להשבית אותו. בתלמוד הבבלי מבוארות שתי דרכים לקיים את מצוות השבתת החמץ - השבתה ע"י בדיקה וביעור, והשבתה ע"י ביטול חמץ.

בדיקת חמץ הינה כאמור חיפוש החמץ הראשוני (ניקיון הבית), ולאחריו השמדת החמץ – ביעורו.¹⁴ המקור לכך שניתן לקיים את מצוות ההשבתה על ידי ביטול הוא המשנה: "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ"¹⁵. ישנה מחלוקת בעניין הבדיקה בין שיטת רש"י לשיטת ר"י בתוספות:¹⁶ בעוד שרש"י¹⁷ רואה את הבדיקה

¹¹ שמות יג, ז.

¹² שמות יב, יט.

¹³ שמות יב, טו.

¹⁴ בסוגייה יש מחלוקת תנאים בנוגע לדרך השמדת החמץ. לפי ר' יהודה ניתן להשמידו רק על ידי שריפה, ואילו לדעת חכמים ניתן גם לפוררו ולזרותו לרוח.

¹⁵ משנה פסחים א, א. מכאן ואילך, כל הסוגיות הציטוטים והמקורות שלא אציין להם מקור, מקורם בתלמוד הבבלי במסכת פסחים מהמשנה שברף ב ע"ב ובגמרא שעליה, בעיקר בדפים ז ע"ב-ח ע"א, או מהראשונים על סוגיות אלו.

¹⁶ לשיטת רש"י בבדיקת חמץ יוצאים ידי חובת "בל יראה ובל ימצא". לדעתו אם מצא אדם חמץ בפסח והשהה אותו שלא לצורך, אם לא ביטלו יתחייב עליו משום בל יראה ובל ימצא, אך אם ביטל את החמץ לאחר הבדיקה - לא יעבור בבל יראה ובל ימצא אף אם ישהה את החמץ (זאת אומרת שלשיטת רש"י הביטול משלים ו'מגבה' את הבדיקה). לעומת רש"י, ר"י מבין שחובת הבדיקה היא בכדי למנוע מצב של אכילת חמץ בפסח (שכן אדם שלא ביטל, ובחג אכל חמץ חייב כרת), אך בדיקת חמץ אינה מקיימת מצווה בפני עצמה. כלומר לשיטת ר"י אדם לא יכול לגבות את עצמו באופן מושלם (אמנם גם לא מצאתי ברש"י שאדם שברק וביטל ועדיין אכל חמץ יהיה פטור, אלא שאם מצא אדם חמץ והשהה אותו בפסח, הוא יהיה פטור מכרת).

¹⁷ בעיקר ברף ב ע"א ד"ה בודקין וכן ברף ו ע"ב ד"ה ודעתו.

כקיום מצוות דאורייתא של השבתה, מבחינת ר"י¹⁸ הבדיקה היא רק הרחקה מעבירה, אך אין בה קיום עצמאי של המצווה.

ביטול חמץ הינה האפשרות העיקרית והבסיסית¹⁹ לצאת ידי חובת מצוות ההשבתה. נחלקו הראשונים כיצד אדם יכול לבטל חמץ, או ע"י שהאדם מגדיר את החמץ כעפר ואפר, או ע"י הפקרת החמץ והגדרתו כדבר מאוס שהבעלים אינו חפץ בו כלל. לאחר הביטול, למרות שהחמץ נשאר ברשות האדם - האדם אינו עובר עליו באיסור "בל יראה ובל ימצא" (אמנם שיטת הירושלמי היא שביטול חמץ מסייע רק עבור חמץ שאינו ידוע, ובכדי לקיים את מצוות השבתת חמץ הידוע יש לבצע לפני הביטול בדיקת חמץ וביעורו).

ישנה מחלוקת בין הראשונים הנוגעת למקור חיוב הביטול בתורה: ר"י בתוספות סובר שמקור הביטול הוא מדרשת הגמרא: "לא יראה לך - שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה" - אדם עובר בבל יראה ובל ימצא רק בחמץ שלו וברשותו, אך אם החמץ יופקר לכלל הוא אינו באחריות הבעלים. לעומת שיטת ר"י, רש"י²⁰ מבין את הביטול כקיום מצוות "תשביתו". לשיטתו, גם ביטול חמץ הינו אפשרות לקיים את מצוות השבתת החמץ.

לפי שיטת הבבלי, מדאורייתא ניתן לקיים את מצוות ההשבתה בשתי הדרכים, אך מדרבנן לאחר מעשה ההשבתה בדרך הראשונה, יש חיוב להשבית גם בדרך השנייה.²¹ מכל האמור נראה שאפשר להתייחס לבדיקת חמץ כמצווה מדאורייתא או כמצווה מדרבנן, אך בוודאי שלא רק כאל מנהג.

¹⁸ תוספות פסחים ב ע"א ד"ה אור.

¹⁹ אמנם לא ניכר כך מהמשנה, אך זו דעת מפרשי התלמוד ופוסקי ההלכה.

²⁰ רש"י פסחים ד ע"ב ד"ה בבטול בעלמא.

²¹ ראה ר"ן א ע"א ד"ה בודקין; משנה ברורה תלא ס"ק ב; שם תלד ס"ק ו; מג"א או"ח תלא ס"ק ז.

ג.2. בדיקת חמץ לאור הנר בתלמודים

המשנה הראשונה במסכת פסחים נפתחת בקביעה כי "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר"²² גם בתלמוד הבבלי וגם בתלמוד הירושלמי ברור שצריך לקיים את הבדיקה עם נר, אך עלינו לדקדק בתלמודים בכדי להכריע בכל שלב בהשתלשלות הסוגיה האם העיקרון שמנחה את ההלכה לחייב בדיקה על ידי נר מושפע ממהות מיוחדת כלשהי שקיימת רק בנר, או שהנר הוא רק הכלי הטוב ביותר שהיה בזמנם לביצוע הבדיקה (לצורך העניין, אילו המשנה הייתה נכתבת כיום ייתכן שהיא הייתה בוחרת להתנסח כך: "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור פנס או לאור תאורת חשמל"). בשביל לקבוע האם ניתן לבדוק את החמץ לאור פנס, עלינו ללמוד את הסוגיה בתלמודים, ולבחון מה יחסם אל הנר בבדיקה - יחס מהותי או יחס טכני.

הסוגיה בתלמוד הבבלי²³ מורכבת משלשה שלבים עיקריים. השלב הראשון הוא השאלה על המילים במשנה "לאור הנר"; השלב השני הוא הברייתא שסוקרת את האפשרויות השונות לבדיקה (אבוקה, אור שמש, אור ירח וכוכבים), שנפסק בה שאסור לבדוק בהן אלא צריך לבדוק דווקא בנר; בשלב השלישי שואלת הגמרא מה ההבדל בין נר לאבוקה,²⁴ כי ההלכה היא שבנר ישנה חובה לבדוק, אך באבוקה אסור לבדוק.

בשלב הראשון של הסוגיה, הגמרא שואלת מדוע המשנה פוסקת שצריך לבדוק דווקא לאור הנר. הדעה הראשונה מובאת בשם רב חסדא הלומד זאת מן הפסוקים על ידי היקש: ("למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחיפוש ומחיפוש מחיפוש וחפוש

²² משנה פסחים א, א.

²³ פסחים ז ע"ב.

²⁴ "אבוקה היינו נר קלוע שיש בו לפחות שתי פתילות, שכיוון שיש שני מקורות לאש אורה רב (לכן נרות צמודים הינם בעצם אבוקה" (פניני הלכה שבת, ח, ו).

מנרות ונרות מנר²⁵). מדרשת הפסוקים אנו מבינים שלדעת רב חסדא החובה להשתמש בנר לבדיקת חמץ היא מהתורה.

לאחר דעת רב חסדא הגמרא מציגה את שיטתו של תנא דבי ר' ישמעאל. אף שגם הוא לומד את החובה לבדוק בנר מן הפסוקים, הוא מתחיל בדבריו: "אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר". נראה לומר שתנא דבי ר' ישמעאל מסביר את הצורך להביא את שני הפסוקים שמדברים על חיפוש ונרות כהבנה פרקטית-טכנית של הפסוקים. לדעתו הסיבה שהלימוד מהפסוק בצפניה אינו מצריך ללמוד שצריך לבדוק דווקא על ידי אבוקה (הרי הקב"ה בודק את ירושלים בנרות²⁶) היא משום שפסוק זה מלמד אותנו שחיפוש על ידי אבוקה הוא יותר טוב. בגמרא מוסבר שתנא דבי ר' ישמעאל דורש את הפסוק כך שהקב"ה רוצה למצוא רק את העוונות הגדולים של עם ישראל, כיוון שעל העוונות הקטנים הוא מוחל ולא רוצה למוצאם. לכן הוא בוחן את אנשי ירושלים בנרות (בגלל החסרון הטכני שבנרות לא ימצא את החטאים הקטנים, אך אם היה בוחן על ידי אבוקה היה מוצא גם את העברות והחטאים הקטנים). אך הפסוק במשלי מוכיח שבבדיקה על ידי נר ניתן לבדוק בצורה טובה. לפי תנא דבי ר' ישמעאל, הלימוד והאפיון של נר הבדיקה בפסוק הינו כאמצעי טכני לבדיקה. אם כן נראה לומר שהמחלוקת בין רב חסדא לבין תנא דבי ר' ישמעאל היא מחלוקת יסודית ביותר, שכן אפשר להניח שלרב חסדא יש עניין מהותי בנר, אך לתנא דבי ר' ישמעאל כל עוד פנס מקיים את כל הדרישות הטכניות שנר יקיים, יתאפשר לבדוק גם באמצעותו.

²⁵ אסביר את דרשת הגמרא. למדנו מציאה (לעניין חמץ) מציאה (של יוסף), ומציאה (של יוסף) מחיפוש (שבאותו הפסוק), וחיפוש מחיפוש (והחיפוש שבפסוק הקודם, מוקש לחיפוש שפסוק הבא) וחיפוש מפסוק שבו כתוב מעניין נרות, ונרות מנר (נר נלמד מפסוק אחר שמדבר על נרות). הפסוקים עליהם מבוססת דרשת הגמרא הם: "שִׁבְעַת יָמִים שָׁאָר לֹא יִמָּצָא בְּבֵתֵיכֶם" (שמות יב, יט) - פסוק שעניינו ביעור חמץ, "וַיִּחַפֵּשׂ בְּגִדּוֹל הַחֵל וּבְקִטָּן כֻּלָּה וַיִּמָּצָא" (בראשית מד, יב) - פסוק שעוסק בחיפוש בשקי האחים של יוסף, "וַהֲיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפְּשׂ אֶת יְרוּשָׁלַם בְּנֵרוֹת" (צפניה א, יב) ו-"נֵר ה' נִשְׁמַת אֶדְם חֶפֶשׂ כָּל חֲדָרֵי כְּטָן" (משלי כ, כז).

²⁶ ראה הערה הקודמת.

השלב השני של הסוגיה עוסק בהלכה הראשונה בתוספתא של מסכת פסחים:

אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר מפני שאור הנר יפה לבדיקה ואף על פי שאין ראה לדבר זכר לדבר שנאמר שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם ואומר ויחפש בגדול החל ואומר בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ואומר נר ה' נשמת אדם חפש כל חדרי בטן.

(תוספתא פסחים א, א - ההדגשות שלי, י"ג)

הגמרא שואלת על הברייתא שתי שאלות עיקריות: א. איזה הוא אמינא יש לבדיקה לאור השמש? ב. למה צריך לבדוק על ידי נר ולא על ידי אבוקה?

הגמרא שואלת באיזה מצב תיתכן בדיקה לאור השמש.²⁷ הרי האם מדובר על בדיקה בחצר שמוארת על ידי השמש, כבר אמר רבא שבגלל שבחצר יש עורבים שאוכלים את החמץ, החצר אינה צריכה בדיקה! אם הגמרא מדברת על אכסדרה (חצר עם עמודים), הרי גם אליה התייחס רבא באמרו כי "האכסדרה לאורה נבדקת"! אם נחשוב שמדובר על בדיקה מתחת לאיזור הארובה, הרי דינה כדין אכסדרה! לכן עונה הגמרא שמדובר בבדיקה באיזורים שמוקף עליהם אור מהארובה ("צדדין"). איזורים אלו אינם מוארים מאור שמש ישיר. מכך ניתן להסיק בפשטות כי באיזורים שבהם מגיע אור שמש ישיר או שאפשר לסמוך על הטבע שיכלה את החמץ בעצמו, לא צריך נר בבדיקה כלל. אפשר להסביר את הויתור על הנר רק אם נאמר כי לנר אין תפקיד מהותי בבדיקה.

כאן יש להעיר הערה חשובה שתלווה את כל הדיון במאמר. בכל מקום שהותרה בדיקה ללא נר אלא על ידי השמש, מדובר רק על מקומות בהם יש אור ישיר מהשמש, אך בכל מקום שלא מקבל אור ישיר, גם אם האזור מואר מאור עקיף בצורה טובה - אין לבדוק אותו ללא נר.

²⁷ במסגרת מאמר זה לא נעסוק בשאלה האם בדיקה בשמש מותרת לכתחילה או רק בדיעבד.

ההלכה בנוגע לבדיקה באכסדרה נפסקה בטור: 28 "ומיהו אכסדרה כיון שאורה רב נבדקת לאורה ואפילו בחדר אין צריך נר כנגד החלון אבל מצדדין צריך נר". נראה פשוט שהטור פוסק כי לכתחילה אפשר לבדוק בחדר כנגד החלון ללא נר, ואת האכסדרה ניתן לבדוק לאור השמש. 29 לכן נראה לעניות דעתי כי בעזרת פנס שיש לו אור חזק וישיר יהיה אפשר לבדוק בכל הבית.

בשלב הבא של הסוגיה הגמרא מבררת מדוע אי אפשר לבדוק על ידי אבוקה. הגמרא מציעה שתי ראיות לכך שאפשר לבדוק על ידי אבוקה. א. הבדלה במוצאי שבת צריכה להיעשות על ידי אבוקה, ב. הקב"ה משווה את הצדיקים לאבוקות ולא לנרות. אם כן מדוע לא לבדוק באבוקות? הגמרא מביאה דעות של ארבעה אמוראים שונים בנושא:

1. "אמר רב נחמן בר יצחק זה יכול להכניסו לחורין ולסדקין, וזה אינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין" - אבוקה גדולה מדי, ואי אפשר להכניס אותה למקומות קטנים.
2. "רב זביד אמר זה אורו לפניו וזה אורו לאחריו" - בעוד שאבוקה מסנוורת, נר אינו מסנוור.
3. "רב פפא אמר האי בעית והאי לא בעית" - באבוקה יש לפחד שתשרוף בבית דברים, ובנר לא קיים הפחד הזה.
4. "רבינא אמר האי משך נהורא והאי מיקטף איקטופי" - אורו של הנר רגוע ויציב, ואורה של האבוקה תזזיתי ולכן קשה יותר לבדוק בה.

28 טור או"ח תלג. אמנם אפשר להבין כי השו"ע פסק הלכה זו בצורה מעט שונה, שכן בשו"ע (או"ח תלג, א) נפסק: "...ואם עבר ולא בדק ליל י"ד, לא יבדוק לאור החמה, אלא לאור הנר. ואכסדרה שאורה רב, אם בדקה לאור החמה - דיו, והוא הדין כנגד ארובה שבחדר". ברור שבחלקי הבית שאינם מקבלים אור שמש ישיר אסור לבדוק ללא נר, אך אפשר להבין מהמילה "דיו" שמדובר רק בשעת דחק או בדיעבד שיוצא בבדיקה לאור השמש. אך לעניות דעתי לא כך פוסק הטור, אלא שיכול לצאת בדרך זו אף לכתחילה.

29 צריך עיון בשאלה האם מותר לכתחילה לבדוק ביום, או שרק בדיעבד כאשר לא הספיק לבדוק בליל י"ד.

נראה כי הגמרא בוחרת להמשיך בדרך שהתווה תנא דבי ר' ישמעאל על פני הדרך של רב חסדא, שכן מתוך המשך השתלשלות הסוגיה אנו רואים כי נר נבחר מהצדדים הטכניים שבו, ולא בגלל איזו מהות מיוחדת שיש בו. גם מהריטב"א³⁰ נראה שיש לפסוק את הגמרא לפי תנא דבי ר' ישמעאל, שכן הריטב"א פוסק כי אפשר לבדוק לאור החמה ללא נר, אך אי אפשר לבדוק לאור הלבנה ללא נר (למרות שמדובר בליל י"ד שבו יש ירח מלא). מכך שהריטב"א מכיר בעובדה שיש אפשרויות שונות לבדיקה מלבד באור הנר, אני מסיק כי הריטב"א לומד כהבנתו את תנא דבי ר' ישמעאל - שהנר הינו אמצעי טכני.

לסיכום הסוגייה בתלמוד הבבלי: הדעה הראשונה בסוגיה - רב חסדא, לומד שהצורך לבדוק ע"י נר הוא מהותי ומקורו מן התורה. תנא דבי ר' ישמעאל חולק עליו, ולומד מהפסוקים שהנר נבחר מסיבה טכנית. גם התוספתא רואה את עיקר החיוב לבדיקה בנר בצורה טכנית, שכן בתוספתא יש הנחת יסוד ש"אור הנר יפה לבדיקה. בנוסף לכך, לפי התוספתא מקום שמצויים בו עורבים לא צריך לבדיקה כלל, ובמקרה שאור השמש ישיר (ארובה ואכסדרה), לא צריך לבדיקה בנר. אם במצב מסוים לא צריך לבדוק ע"י נר (וכל שכן לא צריך לבדוק כלל), אז כנראה שהבדיקה דווקא בנר הינה טכנית. בנוסף לכך, שתי ההצעות לבדיקה על ידי אבוקה מבטאות שהבדיקה נבחרה מסיבה טכנית, וכך גם ארבעת הדחיות לבדיקה על ידי אבוקה מסיבות טכניות.

בתלמוד הירושלמי במסכת פסחים פרק א הלכה א'³¹, מבררת הגמרא את לשון המשנה "בודקין את החמץ לאור הנר" - מדוע דווקא לאור הנר? רב שמואל בר רב יצחק מסביר כי הנר בודק "כל שהוא". לאחר מכן מבררת הגמרא מדוע ניתנה ההוראה לבדוק דווקא בלילה. לפי דעתו של ר' יוסי, הלילה הוא הזמן הטוב ביותר

³⁰ ריטב"א פסחים ז ע"ב: "והא דאמרינן ולא לאור הלבנה, כתב הוא ז"ל דהא קמ"ל דאפי' במקום שהלבנה מאירה (בחצר) [בחדר] ממש בודק לאור הנר, משא"כ באור החמה שלא נצרכה אלא לארובה (שבחצר) [שבחדר] ולצדדין".

³¹ במהלך לימוד הסוגיה, נתקלתי בדעות שחולקות עלי בהבנת הירושלמי, ראה לקמן שלב 4.

לבדיקת הנר.³² לעומתו, ר' מנא סובר שמדאורייתא יום י"ד צריך להיות "משומר מחמץ", והוא לומד זאת מהפסוקים בשמות יב, פסוקים טו, יז-יח.³³ בהמשך מביא ר' ירמיה את שאלתו של רב שמואל בר רב יצחק מדוע לא לבדוק באבוקות, שהרי אורן מבליח (אורן גדל) ולכן בדיקתם טובה. על כך עונה רב שמואל בר רב יצחק שאמנם אור האבוקות טוב, אך הנר בודק הכי טוב (כפי שראינו במימרא הקודמת שלו), ולכן אין להעדיף אור אבוקה על פני אור נר.³⁴ כדי לחזק את שיטתו, מביאה הגמרא שני פסוקים שהם מעין 'אסמכתא בעלמא'. משניהם ניתן לראות שבדיקה מתבצעת על ידי נר. אמנם נראה כי הפסוקים הם לא המקור לבדיקת חמץ, שכן אם כך היה הדבר היינו לומדים שמדאורייתא בדיקה מתבצעת על ידי נר, אלא הפסוקים מובאים ללמד אותנו שכשרוצים לבדוק - בודקים על ידי נר. בהמשך, הגמרא דנה בתוספתא בפסחים ופוסקת שגם בבית מואר בבדיקה שמתבצעת ביום צריך לבדוק לאור הנר. בהמשך הדיון שואלים אם במבואות אפלין - מקום שבו אין אור שמש ישיר, וכמעט אף לא אור עקיף אפשר לכתחילה לבדוק ביום. עונה הגמרא שגם במבואות האפלין אין לבדוק לכתחילה ביום, שכן הנר לא מאיר ביום כמו שהוא מאיר בלילה, ולמרות הדמיון בין מבואות אפלין לכל מקום אחר בלילה, בדיקה בלילה עודנה טובה יותר - מסיבות טכניות.

³² ברור שלפי ר' יוסי צריך לבדוק לאור הנר, ויש להסתפק אם בגלל עניין מהותי שיש בנר, או מכיוון שהוא מקבל את דברי רב שמואל בר רב יצחק (שמבין את הצורך הטכני בנר) כמו שהובא לפניו. אולם גם למאן דאמר שעניין הנר בבדיקה הוא מהותי, יש עדיפות לבדוק בזמן שהנר יהיה אפקטיבי ביותר בכדי למצוא את כל החמץ הקיים. מעין תערוכת של סיבה מהותית, ומניעים טכניים נוספים.

³³ אם כך עולה שאלה בשיטת ר' מנא: הרי אם כל עשרים וארבע השעות של יום י"ד צריכות להיות משומרות, ומתחילים לבדוק רק בתחילת הלילה, עד סוף הבדיקה הבית לא משומר, ואם בזמן שעובר עד סוף הבדיקה הבית לא משומר, איך לא עוברים על מצווה מדאורייתא? לשיטתו ייתכן שהיו צריכים לבדוק לפני תחילת ליל י"ד כמו שהגמרא אומרת שמותר לשיטתו ("אין כיני יבדוק אפי' מר"ח" - קריאת המשפט בניחותא). אך עדיין קשה מדוע ר' מנא אינו מחייב לבדוק לפני תחילת הלילה בכדי לשמר את כל היום והלילה. אם חשוב לו שיהיה חושך אז שיחייב מהלילה שלפני, ואם לא אז שיחייב מהיום שלפני.

³⁴ נראה ש"אורן מבליח" הוא לגרועותא של האבוקות: שאורן קופצני, וקשה לבדוק איתו. לכן ברור מדוע טכנית נר יהיה עדיף מאבוקה, אך אפשר להבין את לשון "אורן מבליח" - אף לטובתם של ההאבוקות.

לציר הדיון בתלמוד הירושלמי חמישה שלבים: 1. בדיקה לאור הנר. 2. בדיקה בלילה לכתחילה. 3. בדיקה באבוקות לכתחילה. 4. בדיקה ביום עם נר. 5. בדיקה בתי כנסיות. בכדי לברר האם לדעת³⁵ התלמוד הירושלמי הנר עונה על ציווי מהותי בבדיקה, או שהנר מהווה קיום פרקטי של חובת הבדיקה. נברר לאורך חמשת השלבים את השקפת הירושלמי על נר הבדיקה:

1. בשלב הראשון רב שמואל בר רב יצחק מסביר כי הנר בודק "כל שהוא", ולכן צריך לבדוק דווקא לאור הנר (ולא ע"י האופציות האחרות). נראה כי רב שמואל בר רב יצחק בחר לנמק את השימוש בנר מסיבות טכניות.
2. בשלב השני מבררת הגמרא מדוע צריך לבדוק דווקא בלילה. בעוד שר' מנא לומד מהפסוקים שמדאורייתא כל יום י"ד צריך להיות משומר, נראה לעניות דעתי שר' יוסה ממשיך בהבנה שחייב הנר הוא חייב טכני, וכן שהזמן הטוב ביותר לשימוש בנר הוא הלילה.
3. בשלב הבא, מביא רבי ירמיה את שאלתו ותשובתו של רב שמואל בר רב יצחק בנוגע לשאלה מדוע לא לבדוק לאור האבוקות. תשובתו היא כאמור שאמנם אור האבוקה טוב, אך לא טוב כמו אור הנר, כלומר טכנית אבוקה פחות טובה מנר לצורך הבדיקה. בכדי לחזק את שיטתו שהבדיקה הכי טובה מתבצעת בנר, מביא רב שמואל בר רב יצחק שני פסוקים בהם רואים שה' בודק על ידי נר.³⁶ רב שמואל בר רב יצחק לא דורש את הפסוקים בהיקש כפי שלמד אותם רב חסדא בבבלי, שכן אז היה אפשר לחשוב כי בחירתו בנר דווקא היא בחירה מהותית, מדאורייתא. אך מכיוון שהפסוקים מובאים כאסמכתא לדבריו, ניתן להבין כי רב שמואל בר רב יצחק רק שואב מהם חיזוק (כמו שהבין תנא דבי ר' ישמעאל את הפסוקים בבבלי).

³⁵ מצד הדין, השימוש בביטוי לדעת הגמרא/לדעת היהדות הינו מוטעה, שכן "דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד.." (חגיגה ג ע"ב). אך בכדי לפשט, התייחסתי לרעיון שנראה שהתקבל במהלך הדיון כ"דעת הגמרא".

³⁶ אותם הפסוקים שהופיעו בבבלי, ממשלי וצפניה.

4. בחלק הבא הגמרא דנה בתוספתא בפסחים. מסקנת הגמרא ברורה - בדיקה שמתבצעת בשעות האור גם אם הבית מואר, צריכה להתבצע לאור נר, ואין אפשרות לבדוק חמץ לאור השמש גם אם אורה רב. במחשבה ראשונית, בחלק הרביעי הסוגיה משנה את פניה לחלוטין. אם עד עכשיו נראה מדברי רב שמואל בר רב יצחק שחובת הבדיקה בנר היא חובה טכנית, וייתכן שאם היתה לרב שמואל בר רב יצחק דרך בדיקה טובה יותר היה פוסק שניתן לבדוק רק בעזרתה, עכשיו נראה כי הגמרא לאור התוספתא חולקת נמרצות על רב שמואל בר רב יצחק. אם גם בבדיקה ביום בבית מואר יש לבדוק לאור הנר, אז כנראה שלנר יש תפקיד מהותי והוא אינו רק כלי לחיפוש חמץ.

אמנם לדעתי ניתן וצריך להבין את החלק הרביעי באופן שונה. בדיון בבבלי היה חילוק בין האזורים שבבית,³⁷ ולכן נפסק שיש מקומות ספציפיים בהם מותר לבדוק לאור השמש. לעומת הדיון בבבלי, בדיון בירושלמי לא קיימת הבדלה בין חלקי הבית, ומכיוון שלא קיים בית שמואר כולו באור שמש ישיר, פסקו חכמי ארץ ישראל שאין לבדוק לאור השמש ללא נר. אך מול חלון או מתחת לארובה גם התלמוד הירושלמי יודה שבדיקה לאור השמש כשרה, גם ללא נר.³⁸ בנוסף לכך, אפשר להרחיק לכת ולראות את הבדיקה הזאת כבדיקה מחמירה הרבה יותר. בדיקה ביום מחוייבת להיות לאור הנר ממש (דהיינו שהנר עצמו יאיר את החרכים ובלי להסתמך על אור היום. כלומר מדובר על בדיקה דקדקנית שמחייבת לקרב את הנר לחרכים, ועל כן החיוב לבדיקה בנר ביום יכול להשתמע בפשטות גם כחיוב טכני, דקדקני, יסודי ופרקטי מאוד), וזו בדיקה יסודית מאוד. בעוד שבכדי לראות את השתקפות אור

³⁷ הארובה נבדקת לאורה, אך הצדדין לא נבדקים לאור הארובה (באור שמש ישיר ניתן לבדוק, אך אור שמש תקף אינו כשר לבדיקה שכן הוא לא "אור טוב").
³⁸ שהרי לבתי כנסיות היו חלונות גדולים, ראה שו"ע או"ח צ, ד.

הנר בלילה ניתן לעמוד במרחק מן האובייקט הנבדק, ביום, בבית מואר, בכדי לראות את אור הנר עצמו משתקף על האובייקט שנבדק, צריך לבחון אותו בקירבה גדולה. לאור זאת ההבנה כי בדיקה ביום מחייבת ראייה באור הנר, מצריכה בדיקה יסודית.

5. בהמשך הפרק הדיון ממשיך, ור' ירמיה שואל האם מותר לכתחילה לבדוק בתי כנסיות ובתי מדרשות ביום, שכן הם מוארים מאוד. מכאן אנו למדים שלר' ירמיה יש הוא אמינא שבדיקה במקום שמואר כולו יכולה להיעשות לאור השמש וללא נר.

לכן, לעניות דעתי ניתן לקבוע כי גם בדיון בירושלמי חיוב הבדיקה דווקא בנר הוא חיוב טכני. משפט המפתח לפי רב שמואל בר רב יצחק הוא מפני שהנר בודק "כל שהוא", וזו הסיבה לבדיקה לכתחילה בלילה. גם הדיון באבוקות נעשה משיקולים פרקטיים, וגם הפסוקים משמשים להוכחה פרקטית. ביום בדיקה כשרה בדיעבד ומחייבת אור נר (והעלנו השערה טכנית לכך), ובמבואות האפלים השאלה היא פרקטית - מתי הנר מועיל יותר.

ג.3. בדיקת חמץ והדלקת נרות שבת על ידי חשמל

אם כן, כיוון שהבנו כי דעת הירושלמי היא שצריך נר מסיבות טכניות, וכי בתלמוד הבבלי יש מחלוקת מרכזית באופן הלימוד מהפסוקים שצריך נר - אם הנר מקיים תפקיד מהותי או טכני. נראה לי לומר שגם רצף הגמרא וגם דברי הריטב"א מראים כי לדעת הגמרא ולדעת הפוסקים עיקר העניין בנר הינו טכני; ומכיוון שאפשר לומר כי בדיקת חמץ בעזרת פנס טובה יותר מבדיקה בנר, ייתכן כי כיום לכתחילה יש לבדוק לאור פנס.

בשו"ת בדי הארון³⁹ עונה הרב רא"ם הכהן לגבי השאלה האם מותר להדליק נרות שבת ע"י נורה חשמלית. במהלך תשובתו, מחלק הרב רא"ם בין מצוות הבדלה שבה מברכים על האש ממש, לבין ברכה על הדלקת נרות שבת. אצל חז"ל והראשונים נמצאים שלושה טעמים לחיוב תקנת⁴⁰ הדלקת נרות שבת:

1. עונג שבת - ואין עונג במקום חשוך.
2. כבוד שבת - "שאינן סעודה חשובה אלא לאור יממא".
3. שלום בית - במקום שאין נר אין שלום, שהולך ונכשל והולך באפילה.

שלושת הטעמים הללו אינם מהותיים אלא טכניים, ואפשר לתת מענה לכולם גם ע"י תאורה חשמלית. אמנם בנוסח ברכת הדלקת נרות אנו רואים שכביכול יש עניין בנר, שהרי לא מברכים על הארת החלל, אלא על הדלקת הנר: "לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שְׁפֹת". ראשית צריך לחלק בין סוגי הנורות החשמליות שקיימות כיום:⁴¹ נורות להט, נורות LED ופלוורוסנט. הרב רא"ם סוקר את דעות הפוסקים לגבי הדלקה בנורות להט:

פוסקים רבים הגדירו שיש בנורות חשמל מאפינים רבים של נר, כיוון שיש בהם חומר שבווער (האלקטרוניום) והן כלי שיוצר את האור...דבר זה פשוט לגדולי הפוסקים שסוברים שקיים איסור דאורייתא של "לא תבערו אש" בנורת להט...לאור כל זאת נראה למעשה שבמקום צורך יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות שבת ע"י הדלקת נורות להט, וניתן לברך עליהן "להדליק נר של שבת". כך הורו בשו"ת הר צבי (או"ח קמג) והגר"ע יוסף (יחווה דעת ה, כד) ועוד.

(שו"ת בדי אהרון או"ח סי' ו')

³⁹ שו"ת בדי אהרון או"ח סי' ו'.

⁴⁰ אמנם הדלקת נרות שבת הינה תקנה מדברי סופרים, אך החמירו בה מאוד כפי שכתב הרמב"ם (שבת ה, א): "אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת...וכן בשו"ע (או"ח רסג, ב).

⁴¹ אמנם קיימים סוגים נוספים של נורות חשמל, אך הרב רא"ם אינו עוסק בהם ונראה כי בהיבטים ההלכתיים שלהם רוב הסוגים דומים מאוד לאחד משלושת הסוגים הנ"ל.

הפוסקים ענו לגבי נורת להט, שהיתה הראשונה שהומצאה, ובה גם נוצר חום. אך ייתכן שאם היו נדרשים לשאלה זו כיום, הם היו מחלקים בין נורת להט לשאר סוגי הנורות. לעניין נורות LED ופלורוסנט מביא הרב מתשובתו של הגרש"ז אוירבך⁴² שפוסק שנורות אלו אינן אש, ולכן אין לברך עליהם בהבדלה "בורא מאורי האש" (כמו שניתן לעשות בנורת להט). אך מכיוון שבשונה מהברכה בהבדלה שעניינה בריאת האש, עניין נרות השבת הוא האור, ולא האש עצמה. לכן, לעניין הדלקת נרות שבת פוסק הרב רא"ם כי בשעת הצורך ניתן להדליק גם בנורות LED ופלורוסנט בברכה. הרב רא"ם מסביר את החילוק בין נורת להט לשאר סוגי הנורות:

בדיון הקודם על היחס לנורות להט דנו בשלושה היבטים שונים הקיימים בנורות אלו ותואמים את התקנה: א. יש אור יציב שמתאים לעיקר תקנת הדלקת נרות שבת. ב. יש פעולת הדלקה שנחשבת למעשה מצווה. ג. יש מאפיינים של פתילה ואש שמתאימים לנוסח הבריקה. מתוך כך הכרענו שמוותר להדליק נרות שבת בנורות להט. אולם, ביחס לנורות פלורוסנט ונורות לד עלינו לדון בכובד ראש, כיוון שאמנם לשני ההבטים הראשונים, התקנה מתקיימת. הרי יש אור בבית ויש מעשה הדלקה. אולם, לגבי ההיבט השלישי, יש לדון האם בנורות אלו קיימים המאפיינים שמתאימים לנוסח הברכה.

(שם)

אך לעומת נרות שבת שמברכים בהם על הדלקת הנר, בבדיקה הוכחנו ("האכסדרה לאורה נבדקת...") שאין עניין מהותי בנר, וכן בברכת הבדיקה "על ביעור חמץ" אין עניין בנר דווקא. לכן נראה שההיבט שמעכב את הרב רא"ם מלהתיר לכתחילה הדלקת נרות שבת על ידי פלורוסנט ודומיו, כלל לא קיים בעניין בדיקת חמץ, ואפשר לבצע את הבדיקה על ידי פנס.

⁴² שו"ת מנחת שלמה ב, סי' יט.

לסיכום תשובתו של הרב רא"ם, ניתן להדליק נרות שבת ע"י אור מחשמל,⁴³ שכן עיקר תקנת הדלקת נרות שבת היא כדי שיהיה אור, ולא דווקא על ידי אש. למרות נוסח הברכה שמברכים על מעשה הדלקה, ניתן במקום הצורך להדליק על ידי פלורוסנט ודומיו (שיש לפקפק אם יש בהם דין של נר ומתוך כך מעשה הדלקה). אם כן, ברור שבבדיקת חמץ שבה השימוש בנר אינו מהותי, יהיה מותר לבדוק על ידי כל נורה חשמלית. על ידי הקבלת הדלקת נרות שבת על ידי אור מחשמל לבדיקת חמץ על ידי אור מחשמל, ניתן לקבוע כי אפשר לבדוק חמץ על ידי פנס חשמלי מכל סוג (ובתנאי שלא תהיה בפנס סיבה שתגרום לבדיקה גרועה, שיטחית, חפוזה וכו', כגון פנס כבד או פנס בעל חיי סוללה קצרים).

ג.4. פסיקת הרב עובדיה, בנוגע לבדיקת חמץ עם חשמל

בשו"ת יחוה דעת⁴⁴ הרב עובדיה יוסף סוקר את האפשרויות לאסור בדיקה בפנס חשמלי⁴⁵ ודוחה אותן. הלכה למעשה, מתיר הרב בדיעבד ("במקום הצורך שקשה עליו להשיג נר שעווה") בדיקה על ידי פנס בברכה. הסיבה שבגינה הרב מתיר בדיקה בפנס רק בדיעבד היא שהבדיקה בנר שעווה דווקא נפסקה כמצווה מן המובחר, "שהיא מצווה חביבה הבאה משנה לשנה, שראוי לעשותה כמנהג אבותינו בדחילו ורחימו" (ההדגשות שלי, י"ג).⁴⁶ הרב עובדיה מתיר לבדוק בעזרת חשמל רק בדיעבד, כיוון שמשמעות בדיקה כזו היא שינוי ממנהג אבותינו, וכאשר אין סיבה - אין לעשות כן.

לסיכום הפרק, ראינו כי מעמד בדיקת חמץ הינו לפחות מדרבנן, ושבתלמודים מוסבר שגר נבחר מסיבות טכניות. ראינו גם את דרישת הרב עובדיה להעדיף

⁴³ אך לכתחילה אין להדליק בפלורוסנט ו-LED.

⁴⁴ שו"ת יחוה דעת א, סי' ד.

⁴⁵ א. פסיקה שזכוכית חוסמת, ואז בדיקה לאור השמש שעובר דרך חלון תהיה אסורה, ב. פסיקה של הגר"ש גרינפלד (שו"ת מהרש"ג ב, סי' קז) שפוסק כי "אין על חשמל תורת נר כלל".

⁴⁶ בסיכום המאמר אסביר איך ניתן לבדוק בנר לכתחילה, לאור פסיקת הרב עובדיה.

בדיקה בנר שעווה כדי לא לשנות ממנהג אבותינו. כמו כן הראינו את ההבדלים בין אופי הנר בבדיקת חמץ לאופיים של נרות שבת על ידי הקבלת הנושאים.

ד. סיכום ומסקנות

במהלך החלק הראשון של המאמר ראינו כי ניתן להשיג את יעדי הבדיקה שחז"ל הביאו במקור לתיקון בדיקת חמץ, על ידי ניקיון הבית שלפני ליל י"ד. נקיון זה לא נעשה על ידי נר או בהכרח בלילה. בחלק השני ראינו את הדיון בבבלי לאור פסיקות הריטב"א, הטור והמשנה ברורה. בנוסף, לעניות דעתי נראה שגם לפי הדיון בירושלמי מוכח שחשיבות הנר בבדיקה היא קיום האור המיטבי לבדיקה. מכיוון שבדיקה בפנס נוחה יותר מבדיקה בנר,⁴⁷ נראה שמבחינה טכנית עדיף לבדוק על ידי פנס. אמנם ישנם המתנגדים לכך, בין אם בגלל שינוי המנהג כדברי הרב עובדיה, ובין אם בגלל פגיעה ב'ידי-ש-קייט'.⁴⁸ לכן אציע פיתרון:⁴⁹ בשביל לקיים גם את הבדיקה כמו שביצעו אותה אבותינו ואבות אבותינו כמנהגה ולא לשנות ממנהג ישראל ודרך אבותינו, ניתן להשאיר לליל י"ד חדר שלא ינוקה כלל, שייבדק לראשונה בתחילת הבדיקה בליל י"ד ובדיקתו תהיה הבדיקה שתוקנה במקור. חדר זה אף יבדק על ידי נר, וכך גם ישמר מנהג ישראל ללא סיכוי של ברכה לבטלה. את שאר הבדיקה אפשר⁴⁹ לבדוק על ידי פנס.

בכדי לבדוק את הבית על ידי פנס, צריך לקבל שני דגשים חשובים מהתלמודים. הדגש הראשון הוא שבדיקה בפנס מחייבת שימוש בפנס נייד, וקטן ממדים שכן אם לא - לא יכנס אורו בצורה ישירה לחרכים ולסדקים ולא יהיה שונה מאור השמש ביחס ל"צדדין" אשר בבבלי. בנוסף לכך, הפנס צריך להיות קל בכדי שלא להכביד על הבודק שמתוך כך ימהר לסיים את הבדיקה. הדגש השני מחייב צריך

⁴⁷ האור יותר יציב, אין פחד מדליקה ומסימני שעווה ועוד.

⁴⁸ כך למדתי לקיים ממו"ר הרב תמיר גרנות.

⁴⁹ ואף רצוי, לאותם האנשים שחוששים לביתם משריפה, או שחוששים להטות את הנר שמא יטפטף, שעבורם הבדיקה תהיה כאמור יסודית וטובה יותר עם פנס.

בדיקת חמץ על ידי פנס חשמלי

שערים לגמרא

להאפיל את הבית בבדיקה על ידי פנס, שכן בסוגיית "מבואות האפלין" בירושלמי הגמרא פוסקת כי "לא כמה דהוא מנהר בליליא הוא מנהר ביממא", ובכדי שהאור יהיה מצויין ביותר, החלל שנבדק צריך להיות חשוך (כמובן שבאזורים שמקבלים אור ישיר ממנורה אפשר לבדוק בעזרת המנורה מדין בדיקת האכסדרה, ובלבד שהמנורה לא תיפסל בגלל שיהיו בה מאפיינים שדומים לאבוקה).⁵⁰

⁵⁰ שכן במהלך הלימוד בבבלי, הגמרא דחתה בדיקה ע"י אבוקה, למרות שיש הוא אמינא שבדיקת אבוקה תהיה טובה יותר. הסיבות לדחיית ההוא אמינא היו: שאור האבוקה לא יציב (רבינא), שהאור לא יסנוור ויגרום לתחושת פחד מכל סוג (רב זביד ורב פפא. דעת רב נחמן לא רלוונטית, שכן אין סברה להתיר את אור המנורה בחורים ובסדקים כי הוא לא נכנס אליהם באופן ישיר).